ИСТОРИЯ НА АРХИТЕКТУРАТА В ЗАПАДНА И ЦЕНТРАЛНА ЕВРОПА ОТ XVII ДО НАЧАЛОТО НА XX ВЕК И НЕЙНОТО ВЛИЯНИЕ В ГРАД РУСЕ ОТ ОСВОБОЖДЕНИЕТО ДО КРАЯ НА ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА

Венцислав Игнатов

Българска Академия на Науките

HISTORY OF THE ARCHITECHTURE IN WESTERN AND CENTRAL EUROPE FROM XVII UNTIL THE BEGINNING OF XX CENTURY AND ITS INFLUENCE IN THE CITY OF RUSSE FROM THE LIBERATION TO THE END OF THE WORLD WAR I

Ventsislav Ignatov

Bulgarian Academy of Sciences

Abstract: *In this paper the influence of the European neostyles from the second half of XIX century on the architectural development of the city of Russe are studied in the period from the liberation to the World War I. The form and details of the façade decoration are considered for several buildings. Comparison analysis is provided between these buildings and the architectural principals characterizing the European styles during this time.*

Key words: *Russe, architectural styles, European influence, history of architecture*

1. Увод

Навлизането на прогресивните европейски архитектурни стилове от края на XIX век в градското планиране и сградостроителство на град Русе започва още от 1864 година. Тогава градът е избран за столица на новосъздадения Дунавски вилает, а за валия бил назначен известния реформатор Ахмед Мидхат паша [1]. През този период се извършват дейности по изправянето на уличната мрежа, построяват се сградите на хотелите „Ислях хане“ и „Гюлшахин“(Фиг. 2) [4], известната „Къща на Калиопа“(сграда на пруското консулство – Фиг. 1), които са в стил неокласицизъм, както в интериорното, така и във фасадното оформление. Масовото навлизане на европейски идеи, планови схеми и конструкции в архитектурата на града обаче започва след Освобождението.

Фиг. 1 Сградата на пруското консулство (Къщата на Калиопа) – днес етнографски музей.

Фиг. 2 Сградите на хотел „Ислях хане“ и на хотел „Гюлшахин“ Д.А.

2. Развитие на архитектурата на град Русе от Освобождението до 1893 година. Неокласицизъм и неоренесанс.

В първите години след освобождението на града като продължение на предходния период продължават да се прилагат конструктивните схеми и принципите на фасадната и интериорна декорация характерни за европейския неокласицизъм и неоренесанс.

Като стилово течение в архитектурата, класицизмът възниква в Западна Европа през XVIII век и представлява реакция срещу претоварените детайлни декорации срещани при стиловете барок и рококо. Най-обобщените принципи на този стил са: широко изучаване и прилагане на формите и нормите на античната архитектура (най-вече на храмовата и дворцовата архитектура на Древна Гърция и Древен Рим); използване на ордерната система за фасадна декорация – широко се използват пет известни ордерни системи от античността (йонийски, дорийски, коринтски, композитен и тоскански), като авторите често правят комбинации между тях или използват свои идеи за декорация на капитела; използване на строга осова симетрия при проектирането на сградите и строга, стегната и изчистена интериорна декорация. За основатели на идеите и принципите на класицизма се считат Андреа

Паладио (1508-1580, от там и направлението паладианизъм) [8] и Клод Никола Леду (XVIII век, творбите му имат програмен характер) [8]. Този архитектурен стил бързо се развива през XVIII век и в края на века става водещ и основен за европейската и колониална архитектура.

Много сходни принципи с класицизма има и ренесанса. Той възниква през XIV и XV век, като при него също античната архитектура със своята осова симетрия и екстериорна и интериорна декорация е водещо определяща. Тези принципи тук биват примесени с използването на научно-техническите постижения през онази епоха – нови техники за постигане на перспектива и нови конструктивни схеми, нови строителни матирали използвани в конструкциите и декорирането. Този архитектурен стил се развива особено силно през XV и XVI век.

В края на XIX век заедно с архитектурните идеи на тези два стила се използват и нови схеми на конструкция и нови строителни материали – пруски свод, тухли, бетон, стоманобетон и други. Така възникват принципите и техниките на неокласицизма и неоренесанса – вече широко се използват пиластрите като имитация на ордерната система за фасадно декориране. След освобождението на град Русе през 1878 година започва масовото прилагане на тези две течения при изграждането на новите сгради.

В началните години се застроява архитектурният ансамбъл около днешния площад „княз Александър Батенберг“. Сградите там, които се изграждат до 90-те години на XIX век са в стил неокласицизъм. Особено емблематични са сградата на Окръжното управление (1882, днес Регионален исторически музей на Русе) и сградата на Мъжката гимназия (1892-1898, днес училище Христо Ботев).

Фиг. 3 Сградата на русенското – днес Регионален исторически музей на Русе [10].

Сградата на Окръжното управление на град Русе е построена от австрийския архитект Фридрих Грюнангер през 1882 година (сградата първоначално е проектирана за княжески дворец и впоследствие променя предназначението си). При оформлението на екстериора и интериора на постройката авторът прилага предимно детайлите характерни за неокласицизма. На Фигура 3 е показана снимка на фасадата на сградата към площад „Княз Александър Батенберг“, като фокусът пада върху втория етаж и покривът на централния ризалит. На преден план се открояват четири колони залепени за фасадата, които са увенчани с композитни капители подпиращи масивен корниз (при тяхното оформление архитектът е проявил творческо въображение). Прозорците на първия и втория етаж са оформени в строг тектоничен

порядък. Тези детайли заедно със силната осова симетрия представена от централен ризалит и два по-плитки в краищата, балкон с каменна балюстрада стъпил върху двойка масивни колони, както и фронтона с държавния герб са все белези на класицизма в късния му вариант от втората половина на XIX век.

Фиг. 4 Мъжката гимназия в град Русе, днес училище Христо Ботев.

Другата емблематична сграда от този архитектурен ансамбъл е сградата на Мъжката гимназия проектирана от архитект Петко Момчилов и построена в периода 1892-1898 година. Нейното фасадно и вътрешно оформление също носи белезите на европейския неокласицизъм. На фигура 4 се наблюдава фасадата към площад „княз Александър Батенберг“. Един силно изпъкнал централен ризалит подчертава парадния вход. Тук вниманието се фокусира върху трите големи засводени прозореца над главния вход – двойка колони увенчани с йонийски капители в центъра и двойка пиластри в дорийски стил в краищата, подпиращи масивен корниз, както и каменния парапет с балюстрада са основният мотив, около който се подчинява фасадната декорация от към площада. Тя се допълва отново със строг тектоничен ред при разположението на прозорците на първия и втория етаж и трите големи входни врати в центъра (увенчани с арки), както и със строгата осова симетрия на цялата сграда.

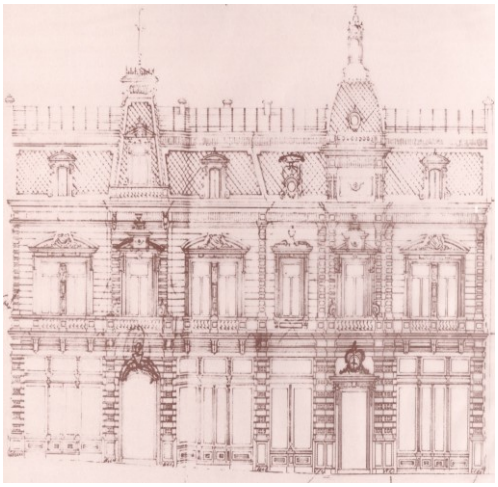

Фиг. 5 Сградата на банката на братя Симеонови, днес банка ДСК и проектен вариант на къщата на Георги Мартинов (днес Дом на културните дейци) – фасада към ул. Митарна (днес „Константин Иречек“), Д.А. [5]

В източния край на площад „княз Александър Батенберг“ архитект Никгохос Бедросян проектира и строи сграда за банка на братя Симеонови. На преден план от снимката на Фигура 5 се откроява фасадата към площада. Централният вход е маркиран от слабо издаден ризалит увенчан с куличка, а околопрозоречните пространства са украсени с каменнопластична декорация характерна за класицизма. В подобен стил същият архитект проектира къщата на Георги Мартинов (днес Дом на културните дейци) – проектен вариант на фасадата към ул. Митарна (днес „Константин Иречек“) може да се види на Фигура 5, както и къщата на братя Симеонови – Фигура 6.

Фиг. 6 Къщата на братя Симеонови.

Къщата на Франц Бауер от същия архитектурен ансамбъл е завършена през 1893 година – тя се разполага на ул. „Александровска“ в участъка между площад „княз Александър Батенберг“ и площад „Елиас Канети“. На Фигура 7 се вижда план на фасадата към ул. „Александровска“ – мазилката наподобяваща рустика създава впечатление за хоризонтално членене на фасадата, което е похват от ренесанса. Парапетите на прозорците от втория етаж са оформени от метал, декорация характерна за сецесионовите творби. В последствие след 1893 година по силата на постановление от общинския съвет на фасадата към ул. „Александровска“ са прибавени две скулптурни фигури на Венера – Фигура 7

Фиг. 7 Къща на Франц Бауер – проект на фасадата към ул. „Александровска“ Д.А. и скулптурна фигура на Венера залепена за фасадата. [6]

През този период се преустройват черквите „Св. Троица“ и „Св. Георги Победоносец“ в ренесансов стил. Двете сгради са изградени с масивни стени и пристройки оформящи главния вход. За преустройството на „Св. Троица“ и издигането на масивната камбанария в двора на черквата са използвани каменни блокове от разрушената по силата на Берлинския договор крепостна стена. Тамбура на кубето е оформен в стила на руските черкви в бял цвят – Фигура 8.

Фиг. 8 Черквата „Св. Троица“ в Русе – екстериор и интериор.

3. Развитие на архитектурата на град Русе от 1893 година до края на Първата световна война. Навлизане на идеите и принципите на европейския необарок, еклектика и сецесион.

През 1893 година русенската община приема правилник, в който се постановява фасадите на двуетажните и многоетажни сгради към улиците и площадите да бъдат украсявани с каменно-пластична декорация [2]. В началото били декорирани вече построени сгради в стил неокласицизъм и неоренесанс. Такъв пример беше посочен по-горе при къщата на Франц Бауер, която е завършена през 1893 година. По същото време при изграждането на новите сгради започват да се прилагат архитектурните принципи и идеи на европейския необарок и еклектика. През този период се оформят архитектурните ансамбли около ул. „Славянска“, ул. „Княжеска“ и площад „Свобода“.

Като стил в архитектурата барокът възниква в края на XVI век в Италия при църковното строителство и се развива по целия свят през XVII век и началото на XVIII век. За един период от два века той обхваща целия диапазон в сградостроителството, като съдържа следните принципи: масивни обеми на сградите; стените от права преливат в конкавна форма (извити стени); изобилие от каменно-пластична и рисувана декорация – появяват се различни композиции от статуи, отвори, ниши, едикули, пиластри, фронтони и картуши, съпътствани от богата щукатурна украса [7]; ордерите стават масивни и високи, което създава чувство за мащабност; появяват се геометрични тела с неправилни форми при украсата, например пресечен фронтон и овал (появяват се причудливи форми като спираловидна колона под мавританско влияние или барокови колони с растителна орнаментика) и други. Но най-характерно за барока е пренасищането на пространството с детайлна украса. През втората половина на XIX век под влияние на историзма (който реабилитира ренесанса) в архитектурата на Европа се завръщат барока и готиката, но вече прилагани заедно с новите научно-технически постижения на епохата – конструктивни схеми и строителни материали. По това време се появяват два вида барок – умерен в Италия, Франция, Испания, Португалия

и Англия и радикален в Германия, Австрия и Русия. В България започват да се прилагат идеите на радикалния австрийски (виенски) и руски необарок [3].

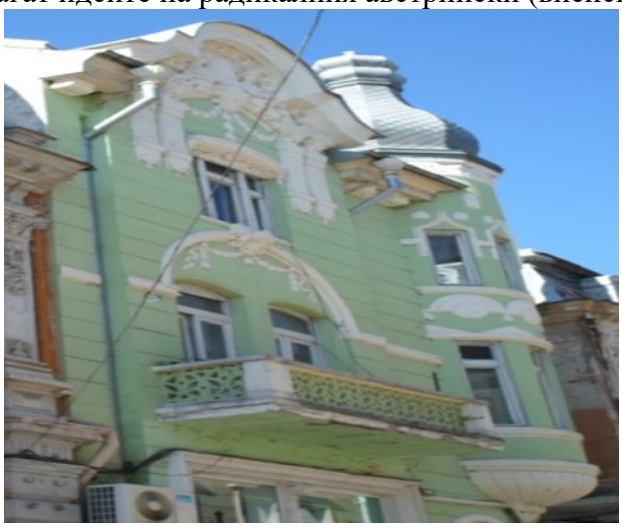

Фиг. 9 Сграда на банката на Бурови. Снимка на фасадата.

На Фигура 9 е показана снимка на сградата на банката на Бурови от архитектурния ансамбъл между площад „Елиас Канети“ и площад „Свобода“ – фасадата е към ул. „Александровска“. Проектантът бил унгарският архитект Янович, който през 1908 година проектирал и жилището на Буров. Сградата е издържана в бароков стил със сецесионови декорации. Главната фасада има подчертано вертикално членение и е композирана от два елемента, които не са свързани по архитектурен детайл един с друг: ризалит с гибел и еркер с кула. Силуетът на сградата е силно раздвижен от една страна със сложен фронтон и от друга с луковичния купол на кулата. Ризалитът е тесен с една ос. На първия етаж има двойка засводени прозорци и балконска врата със сегментна дъга, обединени от полукръгла арка върху импости. За ключов камък на арката е приложен женски маскарон, допълнен от гирлянди и ленти, които украсяват тимпана. Корнизът на фронтона е сложен, допълнен от едри, яйцевидни орнаменти. Тимпанът е декориран с релефите на две седнали върху арка женски фигури. Украсата върху фасадата е ярък пример на „сецесион“ в Русе.

В типичен виенски необароков стил са построени жилищната къща на Андреа Тюрийо и хотел Тетевен (Фигура 10).

Фиг. 10 Сградата на хотел Тетевен и къщата на Андреа Тюрийо (Виенската къща).

Жилищно-търговската сграда на ул. „Александровска" от същия архитектурен ансамбъл (1897-1902, по-късно хотел „Тетевен") – Фигура 10, е с богата скулптурна украса, характерна за фасадите в бароков стил. Сградата е разположена на голям терен в пространството на централния градски площад и долепена до сградата на Доходното здание (интересното тука е, че фасадното оформление на двете сгради не се различава много). Къщата на Андреа Тюрио от архитектурния ансамбъл около ул. „Княжеска" – „Виенската къща" (Фигура 10), както са я наричали русенци, е завършена през 1900 година. Екстериорът на сградата се е отличавал с естествения цвят на тухлите (днес тези части от фасадата са боядисани в светлорозово). „За облицовка на фасадата и архитектурните детайли майстор Антон Каргарота използва пиргоски камък. Стъпалата на главния вход са от карарски мрамор, доставен от Италия, оттам е и ламарината на покрива, кахлените плочки са от Германия, а стъклата на прозорците са от Америка. За да украси интериора на жилището си, Тюрио кани двама италиански художници. Те декорират салоните със стенописи в стила на помпейската живопис, а спалните са облепени със скъпи тапети" [2]. Богатата детайлна украса, в духа на австрийския необарок, особено силно е представена при централния ризалит, увенчан с куличка.

През втората половина на XIX век в Европа се развива нов стил в архитектурата под влиянието на различните неостилове – еклектиката. Обобщено това течение може да се опише като смесване на практиките и идеите от различните архитектурни стилове през онази епоха. Най-често авторите на еклектични сгради търсят оригиналност на изявата на техните идеи. В България типичен представител на това архитектурно направление е архитект Никола Лазаров (1872-1942). В град Русе той остава известен с проектирането и строителството на сградата на първата в България Търговско-индустриална камара – днес Регионална библиотека „Л. Каравелов", завършена през 1911 година и разположена в архитектурния ансамбъл около днешния площад „княз Александър Батенберг".

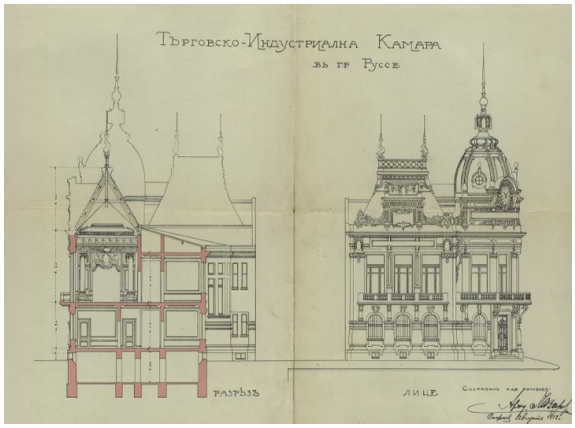

Фиг. 11 Русе. Сградата на регионална библиотека „Любен Каравелов". Скица и план на основите на библиотеката. Д.А.

По своите външни и вътрешни архитектурни белези сградата отговаря напълно на стила на еклектиката. На Фигура 11 са показани снимка на фасадата към площад „Княз Александър Батенберг", както и скица и план на основите на библиотеката. Тя се отличава с масивен централен цилиндричен обем разположен на самия ъгъл на две перпендикулярно пресичащи се улици, на първия етаж на който се намира главния вход. Входът е обогатен с йонийски полуколони и е подчертан от масивен балкон с балюстрада, а корнизът образува арка, под която е монтиран часовник. От двете страни на този централен обем успоредно на двете улици са разположени два

масивни странични и издължени обеми. Фасадите и на трите обема са украсени с характерни за проектите на арх. Лазаров барокови форми и богата украса с лаврови листа, перли, розети и балюстради. В интериора преобладава гипсова декорация, изпълнена по проект на автора. Стълбището е каменно, вито, с ажурен железен парапет, с герба на търговията. Тавана на фоайето е украсен с гипсова кръгла розета с акантови листа. Вратата на главния вход е желязна и двукрила, оформена с „метална розетка с два венеца от дъбови листа и жълъди, както и крила на Меркурий – символ на търговията“ [2].

Най-внушителната сграда в Русе - Доходното здание на театъра и читалище „Зора” в западния край на пл. „Свобода” – Фигура 12, е проектирана от австрийския архитект Петер Паул Бранг. Тази сграда, както и сградите на банката на Бурови и хотел „Тетевен“ спадат към архитектурния ансамбъл от между площад „Елиас Канети“ и площад „Свобода“. В архитектурното изпълнение на Доходното здание се наблюдава смесване на елементи на неокласицизъм с елементи на необарок, забелязват се и елементи на сецесион. Масивната главна фасада, със спокойния ритъм на аркадите, украсени с много пластични орнаменти и архитектурни детайли, увенчани със стели, вази, кули и купол, обогатена със скулптурна украса от седем символични фигури, показва умелото използване на принципите и детайлното декориране характерни за тези три европейски стила [2].

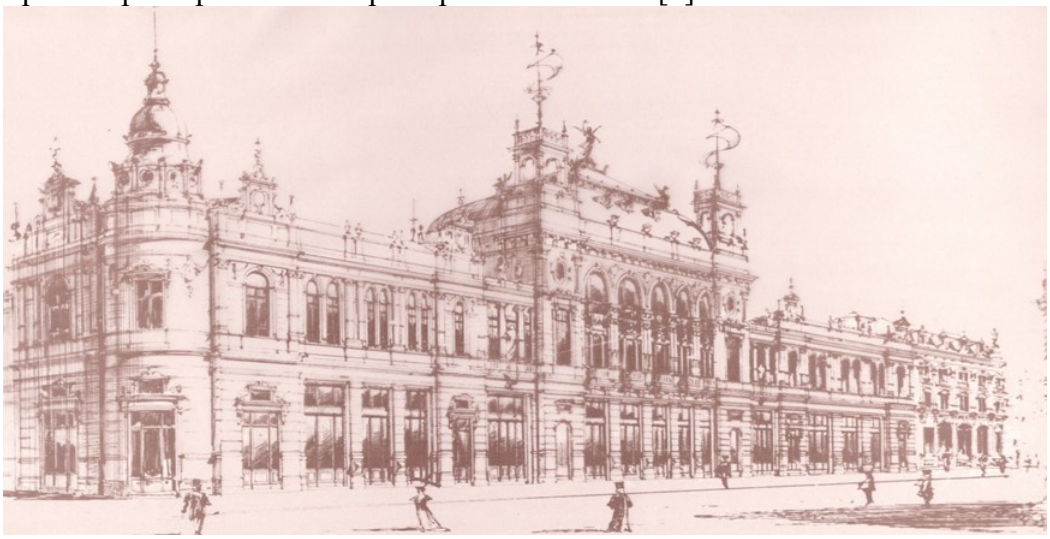

Фиг. 12 Схема на външната фасада на Доходното здание към площад „Свобода“ [5].

След 1905 година в архитектурата на град Русе започва да прониква течението „сецесион“, което се налага като водещо в строителството до края на Първата световна война. Това течение е отражение на появилият се в Европа през 1893 година стил в архитектурата ар нуво. Първите сгради в стил ар нуво се строят в Брюксел – жилището „Тасел“ 1893 година [9]. Основните принципи на това направление са: стегнати и изчистени от декорации екстериори и интериори; нови принципи при украсяването на фасадите и интериорните пространства основаващи се на растителни форми; в интериора декорацията обикновено е продължение на функцията на определен архитектурен елемент (стена, врата, стълбище и др.); широко използване на метал (метални парапети), дърво (дървени стълби, дървена ламперия и др.) и тапети при декорирането на интериорните и екстериорните пространства и други.

Фиг. 13 Сградата на хотел „Сплендит“.

Сградата на хотел „Сплендид“ е построена през 1912 година и се намира в архитектурния ансамбъл между площад „Елиас Канети“ и площад „Свобода“. Тя се състои се от партер, два етажа, мансарден етаж и мазе (Фигура 13). Интересна е само фасадата към ул.“Александровска“, която е пример за скъсване с традициите със стил „неокласицизъм“ и проникване на новия стил „сецесион“. Входът е подчертан с петстенен еркер на първия етаж и с балкон на втория етаж и завършва над главния корниз със сложен гибел. Прозорците на главната фасада са правоъгълни вертикални, събрани на двойки, или на тройки, с лека рамка, която минава през двата етажа и още повече подчертава вертикализма на сградата. Съвсем леки, плоски корнизи прекъсват на две места вертикалното членение на фасадата. Главният корниз е профилиран и прекъсва на мястото на гибела. Три засводени мансардни прозореца са разположени на мансардния етаж. Фасадата е украсена с флорални мотиви.

Фиг. 14 Сградата на Българска генерална банка.

Друга значима сграда в този стил е сградата на Българска генерална банка проектирана от унгарския архитект Янович през 1915 година и разположена в архитектурния ансамбъл около ул. „Славянска“. Сградата е застроена сключено и има „П“ образна форма с къси рамена, състои се от партер с мецанин, два етажа,

тавански етаж и сутерен. Оформлението на фасадата е издържано в стил „сецесион“ и обогатена с женски фигури. Входът е акцентиран с еркер, който завършва с кула, покрита с купол. Стената е измазана с фигурна мазилка, която очертава плоска арка на прозорците на първия етаж. Парапетът е декориран с решетка от геометрични форми и е подпрян върху малки конзоли. Еркерът завършва с кула, която е отворена с един кръгъл прозорец с надпис „Р.З.“ и е покрита с купол. Балконите са масивни с ажурен парапет от циментова геометрична решетка. Фасадата била обогатена с три символични фигури, изработени от керамика (Фигура 14). Първата, на мъж държащ чук и колело, характеризирала труда, втората, на жена с лавров венец и щит била посветена на славата, а третата изобразявала бога на търговията Меркурий. Изящните барелефи били защитени от своеобразен ламаринен балдахин. Както в интериора, така и по фасадата, арх. Янович умело използвал архитектурните и декоративни детайли в стил „сецесион“, поръчани по каталог от чужбина [2, 11].

4. Заключение.

В тази статия се проследява влиянието на европейските неостилове появили се от втората половина на XIX век върху архитектурното развитие на град Русе от Освобождението до края на Първата световна война. Разгледани са подробно формата и детайлната украса на няколко сгради. Направен е сравнителен анализ между тези сгради и архитектурните принципи характерни за европейските стилови течения през онази епоха. В периода до Първата световна война в архитектурата на града преобладавала богата каменно-пластична декорация представена от детайли със съответно символно значение. През този период са представени различните архитектурни стилове, които изграждат облика на Русе като първият град в България с подчертан европейски вид. След войната детайлната украса постепенно изчезнала под влияние, както на икономическия фактор, така и на навлизането на властващия в Европа през тази епоха модернизъм (рационализъм).

ЛИТЕРАТУРА

[1] Т. Бакърджиева, С. Йорданов, Русе. Пространство и история (края на XIV в. – 70-те години на XIX в.), Авангардпринт, Р., 2016
[2] В. Дойков, М. Димитрова, Сградите. Европейско културно наследство на Русе. Образи и история, Авангард принт, 2013
[3] Х. Ганчев, Г. Дойчинов, И. Стоянова, България 1900. Европейски влияния в българското градоустройство, архитектура, паркове и градини (1878-1918), С., АИ „АРХ&АРТ“, 2002
[4] Н. Тулешков, Архитектурното изкуство на старите българи, Т4, Арх&Арт, С., 2011
[5] „Градители на Русе – вратата на Европа“, Изд. Примакс, 2002
[6] Държавен архив-Русе, фонд №4к, опис 7, а.е. 7, лист 4
[7] Тема 4. Исторически обзор на западната християнска храмова архитектура: барок, рококо, класицизъм, част 1, Лекции по храмова архитектура, преподавател арх. Иван Делчев, катедра „Приложни изкуства“
[8] Тема 18. Архитектурата на Запада: неокласицизъм, Лекции по история на архитектурата, преподавател арх. Иван Делчев, катедра „Приложни изкуства“
[9] Г. Папагалов, История на съвременната архитектура, Техника, С., 1990
[10] http://danubeoldrichhistory.ro/bg/, Проект „Дунав – Река с много история“
[11] М. Везнева (Георгиева) и кол., Научно-мотивирано предложение за обявяване на архитектурните паметници на културата 1880-1920 в гр. Русе. С., НИПК, 1971